

УДК 37.014.65(477)

О. М. Нежива
кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри сучасних європейських мов
Київського національного торговельно-економічного університету

УКРАЇНЬКА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Україна офіційно приєдналася до Болонського процесу 19 травня 2005 року із підписанням декларації на Бергенській конференції у Норвегії. Відтоді Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній і науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, дедалі наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу. Таким чином, створюються умови для інтегративних процесів у сфері вищої освіти європейських країн, а Україна виступає активним учасником цих процесів. Обрані шляхи модернізації вищої освіти України співзвучні загальноєвропейським підходам.

Незважаючи на все це, нині вища освіта в Україні переживає важкі часи стосовно її реформ, тому що існує значна кількість проблем української вищої освіти у контексті Болонського процесу.

Про актуальність проблеми свідчить також велика кількість публікацій та досліджень із теми як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Адже українські філософи, вчені та педагоги досліджують різні аспекти освіти в Україні. Так, наприклад, такі дослідники, як В. Андрущенко, О. Базалук, Н. Сухова, С. Клепко, приділяють увагу філософсько-освітнім засадам становлення особистості, проблемам системи освіти тощо. Проте детальному дослідженню питань, що стосуються становлення та розвитку освітньої політики України, належної уваги вчені не приділяли.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу та розгляду особливості формування освітньої політики в Україні.

Сьогодні процеси європейської інтеграції охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності. Адже в умовах інтернаціоналізації світового простору, політичного, економічного і культурного зближення країн виник єдиний Європейський освітній простір, до якого приєдналися вже 47 країн Європи. Відповідно до цього, процес європейської інтеграції щоразу помітніше впливає на всі сфери життя держави, не оминув він і вищу освіту. Отже, Болонська система реформування вищої освіти стала однією зі складових частин євроінтеграції. Враховуючи єдність кордонів України з Євросоюзом, історичну, культурно-цивілізаційну, територіальну ідентифікацію України, а також входження у єдиний європейський загальноосвітній простір та стратегічний курс держави на інтеграцію в Євросоюз, доцільною і своєчасною постає потреба вивчення процесів європейської інтеграції та перспектив їх розвитку для України. Проте під час формування державної освітньої політики Україна, як і Європейський Союз свого часу, має знайти ту тонку грань між несхожістю і єдністю двох різних систем освіти: радянської освіти, яка дісталася у спадок після розпаду Радянського Союзу, і європейської освіти, яка була об'єднана вимогами Болонської конвенції.

Українська освітня політика, яка балансує між двома культурами, має враховувати такі моменти:

1. Система освіти, яка була в часи Радянського Союзу, мала свої здобутки («плюси») і недоліки («мінуси»). До «плюсів» ми відносимо:

- сучасна і високотехнологічна для свого часу матеріально-технічна база навчальних закладів, дошкільних та позашкільних закладів;

- високий суспільний престиж учителів, майстрів виробничого навчання, викладачів вищих навчальних закладів; висока заробітна плата і гідні матеріально-побутові умови працівників сфери освіти;

- безплатне навчання у школах і вищих навчальних закладах;

- відсутність корупції, пріоритет знань (треба було навчатися, а не платити гроші);

- ґрунтовна теоретична база, різнобічність і енциклопедичність знань;

- рівність можливостей;

- належний рівень трудового виховання, навчання і професійної орієнтації в загальноосвітній школі; здійснювалася політехнічна і практична спрямованість викладання; провадилася розширена підготовка кваліфікованих робітничих кадрів у системі професійно-технічного навчання;

- теми уроків буквально «розжовувалися» вчителями та викладачами, давалися години на повторення і закріплення матеріалу;

- всебічний розвиток, зокрема й духовний розвиток; навчальні заклади всіх рівнів давали не тільки освіту, а й виховання.

До «мінусів» віднесемо:

- провадилася ідеологізація знань: доступними були тільки ті знання, які вписувалися у формат комуністичної ідеології, а решта інформації просто замовчувалася;

- система не орієнтувала на самостійний пошук знань, більша частина знань викладалася немов «на тарілочки»; переважання зубріння над осмисленням матеріалу;

- стандартизація навчальної програми, яка не припускала вибору більш сильного або ж слабшого рівня;

- відсутність розуміння зв'язку отриманих знань із повсякденним життям;

- атмосфера авторитаризму;

- дуже слабка підготовка з іноземних мов.

Дехто відносить до здобутків (а дехто і до недоліків) основну мету, яку переслідувала радянська освіта: вона прагнула виховати людину-творця, а не займалася підготовкою кваліфікованого споживача, здатного користуватися тим, що створено іншими.

Автор розуміє, що перелік здобутків і недоліків, який пропонується, можна продовжити, а за деякими позиціями – навіть заперечити. Але ж, на нашу думку, головним є те, що в радянській системі освіти, поряд із прорахунками і негараздами, в організації освітнього процесу було достатньо досягнень і гідних напрацювань, які заслужено вводили її до кола провідних освітніх систем світу.

2. Системи освіти, які переважають у країнах Європейського Союзу, як і радянська система освіти, мають свої переваги («плюси») і недоліки («мінуси»). До «плюсів» ми відносимо:

- дворівнева система вищої освіти Об'єднаної Європи, з одного боку, дає можливість підвищувати рівень своєї професійної підготовки. Після закінчення бакалаврату кожен бажаючий може придбати більш високий професійний статус у магістратурі. З іншого боку, зазначена система дає змогу гнучко змінювати профіль підготовки, що досить важливо в умовах швидко мінливого попиту на спеціальності. Маючи в запасі деяку кількість кредитів, кожен може отримати додатково відсутні кредити для іншого профілю діяльності. Крім того, допускається закінчення бакалаврату за однією спеціальністю, а здобуття освіти в магістратурі – за іншою;

- якість освіти як фундаментальний камінь формування, як основна умова для довіри, доречності, мобільності, сумісності та привабливості в Зоні європейської вищої освіти; невпинне підвищення якості освіти та контроль над якістю освіти шляхом самооцінки, зовнішнього міжнародного аудиту якості, акредитації незалежними організаціями, публічності процедур і результатів оцінки якості, забезпечення прозорості управлінської та фінансової діяльності університетів;

– із глобальної точки зору впровадження елементів Болонської системи відповідає інтересам України для подальшої інтернаціоналізації та зміцненню європейських економічних, політичних і культурних зв'язків;

– Болонська система покликана збільшити мобільність викладацького складу і студентів. Вона припускає можливість того, що студент вступить до вишу однієї країни, але зможе перейти до вишу іншої країни і закінчити його, отримавши відповідний диплом про вищу освіту. Крім того, в перспективі планується юридично зрівняти дипломи всіх країн, що входять у Болонський процес. Це дасть можливість фахівцям із вищою освітою переміщатися з країни в країну в пошуках роботи;

– посилення автономії та академічних свобод з одночасними відповідальністю і звітністю вищих навчальних закладів; університетам надається право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні і проведенні наукових досліджень, витрачати свої ресурси, профілювати свої програми і встановлювати свої критерії для прийому професорів і учнів;

– 30% курсів у навчальних закладах пропонуються як обов'язкові, а 70% – як самостійні. У школі і в процесі університетської освіти закріплюється відповідальна модель, коли учень (студент) поставлений у умови самостійного вибору предметів, які йому до вподоби. При цьому існує можливість виправити вибір (у разі помилки), взявши наступного року як додатковий курс, який він знову вважатиме за потрібний;

– наявність високоякісних, гнучких й індивідуалізованих навчальних програм;

– освіта протягом життя.

Що стосується недоліків («мінусів») Болонської системи освіти, аналізуючи першоджерела (починаючи від публіцистики і закінчуючи науковими дослідженнями), ми виявляємо, що всі «недоліки», які пов'язують із введенням в Україні Болонської системи, є наслідками впливу радянської освітньої моделі і проявами ментальності керівників та викладачів навчальних закладів, більшість з яких здобула свою освіту за часи Радянського Союзу і не мала змоги порівняти радянську систему освіти з європейською. Наприклад, до «недоліків» Болонської системи різні дослідники відносять такі моменти:

– неможливість реалізувати принцип мобільності в умовах сучасної України;

– важко отримати необхідну навчальну літературу та матеріали для самопідготовки; низька якість матеріально-технічної бази університетів;

– зменшується доступність освіти;

– фактична відсутня можливість вільного вибору студентами предметів;

– студентам важко перевірити кількість отриманих балів протягом семестру;

– значно збільшується навантаження на викладачів; замість науково-дослідної діяльності та підвищення свого професійного рівня, викладачі змушені вичитувати навантаження від 860 до 1 100 годин за навчальний рік. За європейськими вимогами, навантаження на викладачів, як мінімум, удвічі нижче.

– спостерігається різке погіршення якості освіти.

Чи то до переваг, чи то до недоліків Болонської системи (залежно від точок зору) відносять відмову від чисто знаннєвого підходу на користь компетентнісного, коли на перший план виходить не теоретична підготовка, а вміння та навички у роботі з інформаційним середовищем.

Хоча Україна приєдналась до Болонського процесу, але, як зазначає український дослідник Є. Красняков, існує значна кількість проблем української вищої освіти у контексті Болонського процесу. Серед них він зазначає такі [4]:

– надлишкова кількість навчальних напрямів і спеціальностей, відповідно, 76 та 584. Крайці світові системи вищої освіти мають у 5 разів менше;

– невинуватана плутанина у розумінні рівнів спеціаліста і магістра. З одного боку, має місце близькість програм під-

готовки спеціаліста і магістра, їхня еквівалентність за освітньо-кваліфікаційним статусом, а з іншого – вони акредитується за різними рівнями, відповідно, за III і IV;

– недостатнє визнання у суспільстві рівня «бакалавр» як кваліфікаційного рівня, його незатребуваність вітчизняною економікою. Як правило, прийом до вузу ми здійснюємо не на бакалаврат, а на спеціальність;

– загрозлива у масовому вимірі тенденція до погіршення якості вищої освіти, що наростає з часом;

– збільшення розриву зв'язків між освітянами і працевдавцями, між сферою освіти і ринком праці;

– ми змирились із нехтуванням передовими науковими дослідженнями у закладах освіти, які є основою університетської підготовки. Наша система наукових ступенів складна, порівняно з загальноєвропейською, що ускладнює мобільність викладачів і науковців в Європі;

– відійшла в минуле колись добре організована для централізованої економіки система підвищення кваліфікації та перепідготовки. Нової системи, що задовольняла б потреби ринкової економіки, в Україні не створено. Тому дуже важливий загальноєвропейський принцип «освіта через усе життя» поки що в умовах нашої держави не може бути повною мірою реалізований;

– неадекватно до потреб суспільства і ринку праці вирішується доля такої розповсюдженної ланки освіти, як технікуми і коледжі, це при тому, що їхня чисельність у державі у чотири рази більша, ніж ВНЗ III та IV рівнів акредитації, разом узятих;

– університети України не беруть на себе роль методологічних центрів, новаторів, піонерів суспільних перетворень, за якими має йти країна. Рівень автономії ВНЗ у цих питаннях значно нижчий за середньоєвропейський. Не виконують роль методологічних керівників заклади освіти, що мають статус національних, у той час, коли їхня кількість досягла близько 40% від загальної кількості ВНЗ III та IV рівнів акредитації.

До переліку недоліків доддаємо, що тільки в Україні вищим навчальним закладам диктують згори, скільки яких категорій випускників їм готувати, і насаджують бакалаврат. Усі інші провідні європейські країни зуміли прив'язати свої неградиційні кваліфікації до основної моделі, вписавши свої системи освіти в Болонську. У Німеччині, наприклад, збереглася ступінь, аналогічна українському і російському доктору наук, а значить, чотирьох-, а не ортодоксальна триступенева система освіти. Французи також зберегли 4 з наявних у них ступенів, а шотландці – цілих 6. Низка вишів країн-учасниць процесу і зовсім до нього не увійшли, як, скажімо, британський Оксфорд або французька «Еколь Політехнік». А тамтешнім високопосадовцям у галузі освіти і на думку не спало примушувати їх до цього, тому що Лісабонська конвенція залишає за підписантами право на застереження і часткове входження в процес – спеціально для того, щоб країни-учасники могли максимально зберегти власні традиції освіти, не ламаючи їх, а адаптуючи до єдиних умов.

Зауважимо, що масштабні освітні реформи, до яких Україна тільки підходить, розпочалися у країнах Центральної та Східної Європи наприкінці ХХ століття. Цей процес був викликаний розпадом двополярного світу і заснуванням в Європі кількох десятків держав, які прагнули до європейських цінностей і демократичних перетворень. Польща, Угорщина, Румунія, Чехія, Словенія та багато інших новоутворених держав, сповна розраховувались із соціалістичними режими, почали реформи в освіті, політиці, економіці та інших сферах своєї діяльності.

І ми можемо з упевненістю стверджувати, що системи освіти в новоутворених європейських державах не тільки переорієнтувалися з однієї моделі (радянської моделі) на іншу (європейську модель), а й досягли досить високих показників у своєму розвитку. Велика кількість українців відмовляється від здобуття освіти в Україні на користь навчання в державах, ментально близько схожих з Україною: Чехії, Польщі, Словенії. За даними Є. Стадного, протягом останніх років кількість українських студентів, які виїхали за кордон на

навчання, зросла на третину – з 21 500 до 32 600 осіб. Згідно з даними Центру дослідження суспільства, за минулий навчальний 2012–2013 рік третина іноземних студентів у Польщі – українці. У 2011–2012 навчальному році українських студентів у цій країні навчалось 6 321, у 2012–2013 році – 9 620 осіб [5].

У чому причини зацікавлення українців освітою в сусідніх європейських державах? На думку багатьох експертів, наприклад, польська та чеська освіта – це прийнятний варіант поєднання ціни та якості. Абітурієнти вищих навчальних закладів України вже давно помітили, що ціни на навчання в Україні надзгожують європейські, а от якість при цьому залишається незадовільною. До того ж, не треба забувати і про мовну та ментальну близькість, – все це впливає на вибір Польщі та Чехії як країн навчання. І, головне, молоді люди їдуть туди, де їх чекають, куди запрошують, де надають можливості та допомагають.

А в багатьох університетах України, як у старі радянські часи, продовжують вважати, що вибір студентів на їхню користь – це остаточне рішення, і що студент вже прив'язаний до університету на всі роки навчання. І ця позиція призводить керівництво університету до зовсім неприйнятної ментальності європейського студента точки зору на освітній процес, коли не університет зі всім своїм штатом співробітників має надавати якісні освітні послуги, а студент зобов'язаний брати те, що йому надають. Тобто в Україні студент платить за освіту практично таку саму ціну, як і в Європі, але, на відміну від своїх європейських колег, він повністю позбавлений права вибору більш якісних послуг і гарантії, що ті освітні послуги, які йому надаються, відповідають, як мінімум, європейським стандартам.

Як вважає О. Базалук, відрізняє радянську модель освіти від європейської її основа. В основі будь-якої моделі освіти лежать досягнення в нейробіології та психології. Як в основі фізики знаходиться ступінь розвитку математичної мови, так і в основі педагогічних наук лежить рівень розуміння нейробіологічних і психічних процесів. Як вважає О. Базалук, в основу радянської моделі освіти головним чином закладені дослідження видатної радянської школи психологів Л. Виготського та А. Леонтьєва, а в основу системи освіти Об'єднаної Європи – дослідження психологічної школи Ж. Піаже. Однією з принципових методологічних відмінностей у підходах цих двох шкіл є розуміння основ психіки, як наявних у головному мозку кожної людини нейронних ансамблів підсвідомості і свідомості. Психологічна школа Виготського-Леонтьєва вважала, що мозок малюка – це свого роду *Tabula rasa* (з латини – «чиста дошка»), і, відповідно, система освіти спільно з батьками та близьким оточенням, впливаючи на мозок як на «чисту дошку», має, немов кліше, штампувати громадян своєї країни з бажаною правлячій еліті ментальністю (світоглядом). Протилежно інші погляди на мозок малюка були в психологічній школі Ж. Піаже. На величезному дослідницькому матеріалі Ж. Піаже і його послідовників (учні) довели, що в мозок немовляти вже закладено зерно індивідуальності, початок майбутнього громадянина. І, безумовно, розвиток цього початку дуже сильно залежить від зовнішнього соціального середовища. Але ця залежність лежить не на рівні створення чогось нового і для влади бажаного, а за принципом «не нашкодити». Система освіти має не створювати щось з нуля, а розвивати вже наявне, створювати умови і заохочувати те, що закладено в дитині з народження. І будь-який примус, втручання в розвиток змісту має тільки супроводжувати і стимулювати внутрішнє дозрівання індивідуального [1].

Таким чином, ми розглянули особливості формування і розвитку радянської та європейської систем освіти. Кожна з них володіє певними перевагами і недоліками, більшу частину з яких ми розглянули вище. На думку авторки, необхідно домагатися постійного професійного зростання всіх категорій населення – від учителів до автомобілістів. І це зростання має супроводжуватися отриманими дипломами, причому освітніх установ, авторитетних не тільки в Україні, а й за її межами.

Література

1. Базалук О. Філософія образования в свете новой космологической концепции. Учебник / О. Базалук. – Киев: Кондор, 2010. – 458 с.
2. Голдберг Э. Управляющий мозг: Лобные доли, лидерство и цивилизация / Э. Голдберг / Пер. с англ. Д. Бугакова. – М.: Смысл, 2003. – 335 с.
3. Димиев А. Классная Америка / А. Димиев. – М.: Парадигма, 2008. – 208 с.
4. Красняков Є. Державна політика в галузі освіти України: уроки та перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=29976B8D9EB90F621D61E2DB852DAB7F?art_id=53491&cat_id=44731.
5. Романська О. Третина іноземних студентів у Польщі – українці / О. Романська // «Високий Замок». – 2014. – 9 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wz.lviv.ua/life/127692>.

Анотація

Нежива О. М. Українська освітня політика: становлення та розвиток. – Стаття.

Автор у статті намагається розглянути становлення та розвиток української освітньої політики. У статті показано плюси та мінуси системи освіти, яка панувала в Радянському Союзі, й системи Європейського Союзу, тобто Болонської системи. Кожна з них володіє певними перевагами і недоліками, більшу частину з яких ми розглядаємо у статті. На думку автора, під час формування державної освітньої політики України, як і Європейський Союз свого часу, має знайти тонку межу – баланс між несхожістю і єдністю двох різних систем освіти: радянської освіти, яка дісталася у спадок після розпаду СРСР, та європейської освіти, яка була об'єднана вимогами Болонської конвенції. Крім того, необхідно домагатися постійного професійного зростання всіх категорій населення.

Ключові слова: освітня політика, українська освітня політика, Болонська система, освіта.

Аннотация

Нежива О. Н. Украинская образовательная политика: становление и развитие. – Стаття.

Автор в статье пытается рассмотреть становление и развитие украинской образовательной политики. В статье показано плюсы и минусы система образования, царившая в Советском Союзе, и система Европейского Союза, то есть Болонской системы. Каждая из них обладает определенными преимуществами и недостатками, большую часть из которых мы рассматриваем в статье. По мнению автора, при формировании государственной образовательной политики Украины, как и Европейский Союз в свое время, должна найти тонкую грань – баланс между непохожестью и единством двух разных систем образования: советского образования, доставшегося в наследство после распада СССР, и европейского образования, которая была объединена требованиями Болонской конвенции. Кроме того, необходимо добиваться постоянного профессионального роста всех категорий населения.

Ключевые слова: образовательная политика, украинская образовательная политика, Болонская система, образование.

Summary

Nezhyva O. M. Ukrainian educational policy: formation and development. – Article.

The author of the article tries to consider the formation and development of Ukrainian education policy. The article shows the pros and cons of the education system which prevailed in the Soviet Union and the European Union, i.e. the Bologna system. Each of them has certain advantages and disadvantages, most of which we review in the article. The author believes that the formation of the national education policy Ukraine as the European Union at one time must find the thin border i.e. the balance between difference and unity of two different educational systems such as Soviet education, which inherited after the collapse of the Soviet Union, and European education, which was the combined requirements of the Bologna Process. In addition, it is necessary to achieve the constant professional development of all categories of people.

Key words: educational policy, Ukrainian education policy, Bologna process, education.